УДК 06.05:811

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ОДБОРА ЗА ДОДЕЛУ НАГРАДЕ „ПАВЛЕ И МИЛКА ИВИЋ” ЗА 2023. ГОДИНУ

Између више добрих дела (Владан Јовановић, *Језик и речник светог владике Николаја Велимировића (диференцијални приступ)*, Монографије 34, Београд, 2022, Институт за српски језик САНУ, стр. 507; Драгана Цвијовић, *Збирне именице у савременом српском језику,* Монографије 35, Београд, 2023, Институт за српски језик САНУ, стр. 324; Милица Стојановић, *Глаголи са више префикса у српском језику,* Монографије 36, Београд, 2023, стр. 380) Одбор за доделу Награде „Павле и Милка Ивић” одлучио је да ово признање за 2023. годину додели монографији *Језик и речник светог владике Николаја Велимировића (диференцијални приступ)*.

Најновија књига др Владана Јовановића, објављена у престижној и сада већ дуговекој едицији Института за српски језик САНУ, несумњиво представља новину у србистици. Већ самим насловом аутор указује да је у питању монографски приступ језику значајне личности српске културе, што није новина, али се истовремено одмах виде и иновације: да се у монографији акценат ставља на лексички слој, а да је приступ диференцијалан у односу на савремени језички стандард.

Иновацију представља и избор личности чији се језик монографски сагледава. Личност владике Николаја Велимировића прави је лингвистички изазов: свештено лице које је снажно обликовало и световну културу у XX веку, спајајући у своме језичком изразу вуковски језик са црквенословенским на начин на који то није рађено ни пре ни после њега. Стога је Јовановићев подухват занимљив и на равнима историје српскога књижевног језика, стилистике и социолингвистике јер покреће значајно питање: како је било могуће поново спојити језичке изразе који су се лексички пресудно удаљили у послевуковској епохи, односно у другој половини и крајем XIX века, и то после Вуковог превода *Новог завјета* и Даничићевог превода *Старог завјета*. Ово удаљавање, додајмо, даље се убрзало почетком XX века, у епохи „београдског стила”, када се стандардни језик у специјалним функционалним стиловима убрзано ослобађао рускословенске и руске лексике из XVIII–XIX века, али и српскословенске лексике (па и лексичких хибрида) у жељи да се он, нарочито у књижевности, публицистици и науци, модернизује и (западно)европеизује.

Сви наведени језичко-стилски процеси из друге половине XIX и прве половине XX века, међутим, нису захватили и религијски дискурс, што је још увек лингвистички и културолошки недовољно испитано питање иако је врло

завидне разултате на том пољу остварила Ксенија Кончаревић. На корпусу текстова религијског/теолошког садржаја из друге половине XIX и читавог XX века тек треба вршити детаљна истраживања о путевима повлачења или чувања славенизама, али и других језичко-стилских карактеристика црквеног израза у различитим жанровима. Стога монографија Владана Јовановића представља путоказ и за будуће истраживаче.

Структура монографије показује да насловом заправо није истакнут још један битан и данас актуелан проблем српске нормативистике који се у монографији обрађује, а то је однос према световном правопису у теолошким текстовима, али и обратно – колико се важећи правопис обазире на другачију праксу. У јеку активности на стварању новог правописа, ово поглавље пружа драгоцене информације о једној практично напоредној правописној норми која постоји у текстовима религијског садржаја. У кратком поглављу са насловом „Уместо предговора” образлаже се и кључни мотив за настанак монографије: „Осим теолошких, философских и других студија и расправа о његовом делу, до данас је објављен сразмерно мали број радова у којима се оно у целини или појединачно посматра из угла филологије и науке о српском језику. Број тих радова у области филологије није сразмеран значају који дело владике Николаја Велимировића заузима у српској духовности и култури, па тако и у области српског језика и књижевности.” У њему сазнајемо и да је предмет истраживања у монографији пре свега језик владине Николаја Велимировића у граматичкој (морфолошкој и творбеној) и лексичкој равни: „Посебну пажњу обратили смо на речник одабраних речи и појмова, поглавито оних из домена српске православне духовности и културе, као и оних мање познатих, било да се ради о речима домаћег или речима страног порекла.”

Прво велико поглавље, именовано као „Увод” доноси очекиване лингвистичке информације, али и шире сагледавање опуса владике Николаја Велимировића у контексту теологије и филозофије („О значају проучавања језика светог владике Николаја Велимировића”, „Корпус, метод и циљ истраживања”, „Осврт на српски књижевни језик и богословље Николајевог времена”, „Главни правци истраживања језика српског православног богословља”, „Поглед владике Николаја Велимировића на духовне тежње у философији и култури Европе његовог времена”). Већ друго поглавље, „Писано стваралаштво владике Николаја Велимировића из угла филолошке науке” сужава и позиционира проблем у сферу србистике, а аутор у њему дефинише и описује и корпус за истраживање (потпоглавља: „Српска верска читанка (синаксар) – Охридски пролог”, „Свети Сава и светосавље”, „‘Сусрет’ двојице владика у *Религији Његошевој*”, „Црквено песништво”, „Беседе, проповеди, посланице, слова и сл.”, „Текстови владике Николаја Велимировића у збирци васпитних примера *Најбољи васпитач* протојереја

Живана М. Маринковића”, „Приповетка (кратки роман) *Касијана*”, „О српском народу и његовом језику)”.

У трећем поглављу, именованом као „Граматички и лексички слојеви” аутор прелази на лингвистичке анализе, стављајући у њихово средиште обележену лексику: делећи је прво морфолошки, према критеријуму врсте речи, Јовановић одабира она лексичка образовања која су по типу творбе карактеристична не само за израз владике Николаја Велимировића већ и за српски религијски дискурс. Зато не чуди што аутор анализе отпочиње партиципским образовањима на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)*, која израз приближавају црквенословенском, а у последњем случају и радикално удаљавају од вуковског језика. Следе анализе лексема добијених префиксацијом (потпоглавља: „Именице и придеви с префиксима *без-* и *не-*”, „Придеви с префиксом *пре-*”, „Глаголи и именице с префиксом *о-*”, „Именице и придеви с префиксом *све-*”). Последње наведене именице и придеви, оне са *све-* у првоме делу, третирају се у монографији искључиво као префиксиране речи, али би ваљало допустити могућност – нарочито код именица – да се ови калкови са грчког (а потом и парадигматска тј. аналошка образовања у односу на њих) третирају и као класичне сложенице. Следе потпоглавља о речима с основом *(-)слов(-)* и њеним проширеним варијантама *(-)словес-*, *-словље* и *-слов(и)је* и о сложеницама (по типу творбе парадигматским за црквенословенски језик), као и потпоглавља у којима се са поља чисте морфологије и дериватологије прилази семантици и стилистици, па и нормативистици. Тако се у потпоглављу „Из лексике српске православне духовности и културе” (са мањим целинама: „Према семантичким пољима: Бог, Богородица, анђели, светитељи”, „Библијске метафоре, алузије и поређења”, „Остале метафоре и поређења” и „Јеванђељска интерпретација народне изреке *и вуци сити и овце на броју*”) детаљно анализира сликовитост израза владике Николаја, базирана на библијским стилским парадигмама. Ово поглавље затвара потпоглавље „Старији лексички слојеви (архаизми)”, у којем Јовановић у анализи полази од постојећих квалификатора у РСАНУ – додуше не увек јасно функционално разграничених, што је теоријско-методолошки проблем на који су историчари српскога књижевног језика не једном указивали, и о коме се својевремено дискутовало и под сводовима Српске академије наука и уметности. Полазећи, дакле, од туђих али устаљених критеријума, аутор – увиђајући и сâм одређена ограничења понуђеног модела – класификује по различитим параметрима лексику која данас спада у домен архаичне тј. застареле. Штета је што аутор одабране стилске особине текстова владике Николаја није упоредио, сравнио са синтаксичким особинама њиховим (на пример, колико је и синтакса архаична), али то би несумњиво значајно увећало обим монографије и нарушило стабилност њене конструкције.

Предлагачева опаска тако нека остане само као добронамерна сугестија за будућа Јовановићева истраживања.

Четврто поглавље јасно је ограничено и описано насловом и поднасловом датим у загради – „Велико слово у издањима владике Николаја Велимировића (прилог изучавању српске правописне норме)”. Након извршене педантне и акрибичне анализе овог симболички важног ортографског сегмента у писаном језику владике Николаја, централно теоријско и практично питање које аутор отвара у овом поглављу (као и на неким научним скуповима на којима је учествовао) постаје директно везано за актуелну нормативистику: колико ортографске специфичности религијског дискурса ваља узети у обзир при прописивању писања великог и малог слова у нормативном правопису (у овом случају Правопису Матице српске). Добро је што је Јовановић не само на овоме месту започео дискусију која ће несумњиво оставити одређеног трага у новом издању нашег правописа.

Пето поглавље, насловљено као „Речник”, представља нам Јовановића у свом примарном лингвистичком усмерењу, дакле као лексикографа и лексиколога. Природу овог сегмента монографије најбоље илуструје његова структура: 1. Опште напомене; 2. Лексикографска обрада речи; 2.1. Извори и ексцерпција грађе; 2.2. Успостављање одредница; 2.3. Речи страног порекла (позајмљенице); 2.4. Стилски квалификатори; 3. Лексикографска дефиниција; 3.1. Лексичко значење и концепт; 3.2. Померена значења (на примерима библијских речи и израза); 4. Техничке и лексикографске скраћенице. Јовановић ће овим поглављем знатно допринети прецизнијем и бољем лексикографском третману лексике из савременога религијског дискурса. Број одредница директно реферише и о лексичком богатству које овај специфични дискурс пружа, што је колатерална добит Јовановићевог напора да се лексиколошки обради релевантна лексичка грађа. Уводећи у четвртом потпоглављу велики број општепознатих и ван лингвистике мање распрострањених техничких и лексикографских скраћеница, Јовановић ствара мрежу појмова који прецизирају сваку одредницу по различитим критеријумима од порекла до савремене употребе.

У шестом поглављу, односно у „Закључку”, Јовановић резимира и синтетише мање закључке до којих је дошао током анализе и тиме нас још једанпут уверава истовремено и у вредност и лепоту језика владике Николаја као и у вредност и функционалност сопствене (не само лингвистичке) анализе. Функционалности монографије, додајмо, доприносе и корисни регистри. И за сами крај: уколико постоји тачка укрштања некадашњега и данашњега књижевног језика, односно израз у којем се огледа највидљивији језички континуум у српској култури, ту тачку морамо мапирати на простору религијског дискурса. То су, уосталом, показали и недавни научни уви-

ди изнесени на Научном састанку слависта у Вукове дане, што је још једна од накнадних потврда да је Јовановић својим приступом у средиште довео управо спој архаичног и савременог у српском језику.

Владан Јовановић својом узорном монографијом – стављајући акценат на лексику, али не игноришући ни друге језичке нивое – понудио је модел по којем савременим текстовима религијског садржаја треба убудуће лингвистички прилазити.

У Београду, 28. новембра 2023.

Одбор за доделу Награде „Павле и Милка Ивић”